

III. A CSEH—SZLOVÁKOK ÉS A HABSBURGOK

Ne beszéljünk most arról, a rövid időszakról, mely alatt a lengyel Jagello-ház két királya uralkodott,¹⁵ és folytassuk 1526 fatális dátumával.¹⁶

Ez az a dátum, amikor Bohémiában megkezdődött a Habsburgok uralkodása, és ez a legsiralmasabb dátuma az egész cseh nép történetének. Ettől a perctől kezdve harcai az öntudat szabadságáért, a vallásszabadságért és a németek ellen összekapcsolódtak a Habsburg-ház ellen vívott rendkívül kemény és erőszakos harcokkal, ráadásul az utolsó fázisban a magyarok ellen is harcolniuk kellett. Ebben a gigantikus harcban, ebben a makacs ideálkeresésben, mely a boldog és a helyes létre irányult, három nagy akadály emelkedett elénk.

Elfogadva Husz János tanait, a csehek nagy lendülettel indultak el a vallási reformok útján. És amikor ezeket a tanokat Luther¹⁷ a protestáns mozgalommá fejlesztette, az új reform Bohémiában nagyon szívélyes fogadtatásra talált, ahol a népesség nagy része protestáns lett. Ismerjük a vallási harcok fordulatait Európában, Luther óta a 30 éves háború¹⁸ végéig. Szinte mindig Bohémia volt a harcok központja, rengeteget szenvedett a szűnni nem akaró háborúktól. De mivel katolikus dinasztia uralkodott rajta, amely mindenféle tolerancia híján volt, és a középkorban sokáig volt a Német Császárság ura, a cseh nemzet nemsokára reménytelen helyzetben találta magát. A dinasztia elhatározta, hogy katolikus hitre téríti a cseheket és ezt a németek segítségével akarta megvalósítani, akik ellenségeink voltak és akik a megelőző századokban kemény harcokat vívtak ellenünk. A hatalomféltés miatt, az állandó erőnövelésre éhezve és dinasztikus büszkeségből, amelyet még soha senki sem látott, szegyetlenül minden hatékonynak tűnő eszközt felhasznált és a legutálatosabb és borzasztóbb, em-

¹⁵ 1471—1516 II. (Jagelló) Ulászló, majd 1516—1526 Lajos uralkodik cseh királyként

¹⁶ 1526-ban kerülnek a Habsburgok a cseh trónra.

¹⁷ Luther Márton teológus (1483—1546), 1517-ben ő indítja el a reformációt

¹⁸ 1618—1648 a 30 éves háború, az első általános európai háború. A háború kiindulási pontja Csehország volt, de fokozatosan Európa szinte minden hatalma bekapcsolódott.

bertelenebb bűnöktől sem rettent vissza az osztrák uralkodó-ház, hogy tudományos és kegyetlen folyamatokkal szüntessenek meg minket.

1526-ban a cseh nemzet teljesen szabadon fogadta el egy Habsburg uralkodó trónralépését. Akkor még a cseh területek hatalommal bíró és szabad államot alkottak, amelynek szelíme mélyen nemzeti és minden vallási reformot szívesen fogadó volt.

A Habsburgok, mikor Bohémia uralkodói lettek, elhatározták, hogy a cseheket mindenféle politikai függetlenségüktől megfosztják. A Habsburgok uralkodásának kezdetétől a két elem között, tehát a korona és nemzet között, megszüntethetetlen ellentét áll fenn és könyörtelen harc kezdődött. A következők voltak a harc fordulatai:

a. A csehek Bohémiában és Magyarországon történő megsemmisítése

Az osztrák monarchia három része, a cseh az osztrák—német és magyar területek 1526-ban egyesültek a Habsburgok koronája alatt,¹⁹ lényegileg azonban elkölönült és független területek voltak. Az uralkodó személye volt az egyetlen kapocs, amely a három államalakulatot összekapcsolta a jelenlegi monarchiában, egyenként teljesen függetlenek voltak. Ez csak perszónálunióknak nevezhető alakulat volt. A három állam közül Bohémia volt a legfontosabb, nemcsak területének kiterjedése miatt, de a jelentős szerepe miatt is, amelyet korábban Európa történetében játszott, és a feudális államszerkezet miatt, amely a nemességnek és a városoknak fontos privilégiumokat adott a királyi hatalommal szemben. Az osztrák örökös-tartományok²⁰ már régóta a Habsburgok uralma alatt álltak, abszolút hatalmat biztosítva nekik. Ez a hatalom szinte korlátlan volt, a kormányzás funkciói teljesen az uralkodó-háznak voltak fenntartva, amelynek az akaratát volt a jog és a hatalom forrása. Ez csak az osztrák örökös-tartományokra vonatkozott, Ausztria egyébként a Német Birodalom része volt.

Magyarországon a helyzet az első Habsburg idején egészen más volt. Egyrészt ez az ország a török ellen vívott harcoknak volt kitéve, akik

¹⁹ 1526-ban II. Lajos halála után (aki egyszerre volt Csehország és Magyarország királya) mindkét országban I. Habsburg Ferdinánd kerül trónra.

²⁰ Osztrák örökös tartományok: olyan tartományok, amelyeken az uralkodó öröklés, nem pedig választás jogán uralkodik. A Habsburgok esetében az alábbi tartományokat nevezték örökös tartományoknak: Ausztria, Stájerország, Karintia, Krajna, Tirol és Veralberg

területének legnagyobb részét elfoglalták; másrészt Erdélynek nemzeti uralkodója²¹ volt, I. Ferdinánd²² esküdt ellensége. Ezenfelül I. Ferdinándnak a hatalma a régi alkotmányos törvények által volt korlátozva, amelyeket a diéta szavazott meg az előző századokban és amelyet a történelem és a hagyomány szentesített. Természetes hogy ezek az uralkodók szinte mindig német császárok is voltak, igyekeztek ezt a 3 országot minél szorosabban összekapcsolni. Minden területen különböző volt az alkotmányos feltételrendszer és az uralkodó hatalma szinte teljesen korlátlan volt, és a feudális rendszer hanyatlott, az abszolútista tendenciák egész Európában kezdtek megerősödni, több mint természetes volt, hogy az uralkodó igyekezett a másik 2 ország alkotmányát is lecsökkenteni arra a szintre, ami az örökös tartományokban jellemző volt. Ez az egyedi helyzet egyébként nagyon jól megfelelt a Habsburgok dinasztikus törekvéseinek és segítette is őket céljaik elérésében és politikai számításaik megvalósításában. Így a monarchia egész története ebben a kölcsönös harcban foglalható össze: egyrészt a Habsburgok, akik dinasztikus ambícióik által vezetve és országuk sajátos helyzetéből adódóan monarchiájuk három részének egyesítéséért küzdöttek, amelyek eredetileg teljesen függetlenek voltak egymástól; másrészt pedig a cseh és Magyarországhoz tartozó területek ellenállnak ennek az állandó törekvésnek, és igyekeznek teljesen ellentétes irányba hatni, növelni függetlenségüket és csökkenteni az uralkodó abszolút hatalmát; Szent Vencel hatalmáért, Bohémiáért, Morvaországért és Sziléziáért harcoltak, de nem nyerték el a győzelmet; Magyarországnak viszont szinte teljes mértékig sikerült kivívnia függetlenségét.

Már az első megválasztott Habsburg 1526-ban lett Bohémia királya,²³ akit a cseh protestáns rendek választottak meg katolikus társaikkal megegyezve, közvetlenül megmutatta azt a formát, ahogy az osztrák-ház politikáját értenünk kell: uralkodásának kezdetétől felállított a cseh rendek számára egy új kormányzási rendszert, átszervezte a politikai életet a feudális országgyűlés működésével és a rendek szerepével kapcsolatban. A rendek I. Ferdinánd dinasztikus és abszolútista törekvései folytán nem is

²¹ Szapolyai Jánosra (1526–1541) és utódaira gondol Bencs.

²² I. Ferdinánd (Habsburg) német–római császár, magyar és cseh király (1526–1564)

²³ I. Ferdinándról van szó

késlekedtek az elégedetlenségüket kimutatni, amely nemsokára nyílt lázadássá vált.

I. Ferdinánd aggályok nélkül verte le a lázadást.²⁴ A lázadó rendek, különösen a városok rendje, szigorúan bünhődtek. Ferdinánd jó alkalmat talált ekkor, hogy a királyi előjogokat növelje. Úgyesen kihasználta a cseh lázadás kudarcát, hogy családjának biztosítsa Szent Vencel trónjának öröklési jogát, és így a dinasztiaját függetlenítsa a cseh rendektől. Ezenkívül még megszerzett néhány nagyon fontos jogot a belügyekben, központosította az államhatalmat és az abszolútista kormányzási elveket megerősítette. A városok jogait és helyi autonómiáját eltörölte, és királyi funkcionáriusokat kényszerített rájuk. Abszolútizmusa általános gyűlöletet váltott ki. A nemesség kezdte egyre inkább szem elől téveszteni a nép érdekeit, és nem harcolt többé csupán a személyes és egoista osztályérdekeiért. Ennek az attitűdnek az eredményeképpen Ferdinándnak könnyen sikerült az abszolútista és centralizációs vállalkozását véghezvinni: amikor a városokat megfosztotta jogaitól, nem maradt más a családi érdekeitől elvakított dinasztiaival szemben, amely csupán közvetlen anyagi érdekeivel volt tisztában. Ferdinánd utódai²⁵ folytatták politikáját, s a XVI. század folyamán cseh nemesség és a dinasztia közti harcok megerősödtek, a katolikus dinasztia új vallási harcokat folytatott a protestáns eretnekséggel szemben, még jobban elmélyítették a régi ellenségeskedéseket, és új vonásokkal, gyarapították Bohémia függetlenségi harcát, ezenkívül a nemesség is harcolt privilégiumaiért. A XVII. század kezdetén szakadék keletkezett a csehek és a Habsburgok között a dinasztia vallási türelmetlensége miatt és kitört a csehek második lázadása az osztrák-ház ellen. Végül 1619-ben a cseh rendek megválasztották királynak Frigyes²⁶ és felkeltek II. Ferdinánd²⁷ ellen.

²⁴ A csehek már 1526-ban fellázkodtak a Habsburg-ház ellen

²⁵ I. Ferdinándot az alábbi cseh uralkodók követték a cseh trónon a XVI. században: II. Miksa (1564–1576), II. Rudolf (1576–1612).

²⁶ Frigyes pfálei választófejedelem, 1619-ben a fellázadt csehek cseh királyá választották.

²⁷ II. Ferdinánd (Habsburg) (1619–1637)

Ez volt a 30 éves háború²⁸ kezdete. A cseheket legyőzték, a fehér-hegyi csatában²⁹ (Prága közelében), és ezután el kellett viselniük az elvetélt lázadás szörnyű következményeit. A fehérhegyi csata jelzi a Habsburgok és a cseh rendek közötti harc első periódusának végét. A győztes II. Ferdinánd kihasználta győzelmét, mint ahogy I. Ferdinánd is egykor 27 nemest fejeztetett le, mint a lázadás vezéreit. Elűzte az országból a cseh nemesség egy jelentős részét, és a csata másnapján elkobozta egész vagyonukat. Azzal biztosította a katolikus egyház végső diadalát, hogy kiűzte az országból mindazokat, akik nem akartak áttérni a katolicizmusra. A bukást követő 10 évben 659 főurat fosztottak meg vagyonától, birtokaitól és házaiktól. Ezeknek az elkobzásoknak a teljes összege meghaladja a 30 millió forintot, ami a mi pénzünkre átszámítva egy milliárdot jelent. A 112 feudális úr, akik eddig még függetlenek voltak, a trón vazallusai lettek és megfosztották mindenüktől őket. Az adók és az elkobzások, amikkel a „bűnös” városokat sújtották, szintén több millió értékre rúgtak.

Az összes feudális birtok 2/3-át, s a városok összes birtokát mind elkobozták. A Habsburgok és katolikus egyház győzelme teljes volt, Csehország egész társadalmi és nemzeti szerkezete átalakult. A cseh elemeket a felsőbb osztályokból kiirtották, az arisztokráciát megkínózták, a vagyonát elkobozták, a kismemességet kiűzték az országból, a polgárság is kénytelen volt elhagyni az országot vagy pedig katolikussá lenni, az egész nemzetet megsarcolták, megsemmisítették és szinte teljesen romba döntötték. Európa országaiból mindenféle kalandorok jöttek, hogy támogassák a királyt a háborúban Bohémia³⁰ ellen, és ők foglalták el az ősi cseh nemesség helyét; új arisztokrácia alakult ki, amelynek kialakulásában az uralkodó segédkezett; kiszolgáltatta az országot nekik és megosztotta velük a jogfosztottaktól szedett zsákmányokat. Ez az arisztokrácia szívesen támogatta a Habsburgok szándékát, mivel engedelmissége jutálma képpen megkapta az országot, mint hadizsákmányt; nehéz feudális igát bocsátott a cseh népre a vallás védelmének ürügyével. Nem ismerünk a történelemben még egy

²⁸ A cseh felkelés első momentuma az volt, hogy a csehek kidobták a császári tanácsosokat a prágai vár ablakán

²⁹ Fehérhegyi csata 1620. E csatában a lázadó csehek nagy vereséget szenvedtek és utána a császári csapatok elfoglalták egész Csehországot.

³⁰ Bohémia: Csehország középkori latin neve

olyan népet, amelyik hasonló bosszút szenvedett volna el saját uralkodója részéről.

Így a három fő jelenség a fehérhegyi csata után a Habsburgok teljes győzelme, az abszolútizmus létrehozása, az új, idegen arisztokrácia létrehozása és a katolikus egyház végső diadala. Ez az esemény fontos és tartós következményeket vont maga után az ország jövőjére vonatkozóan, és ma is fel lehet ismerni ezeknek a hatását. Az új nemesség és a dinasztia sikerrel építette ki Bohémiában a jövőendő hatalmi bázisát, amittől a mai napig mindketten hasznot húznak; a nemesség uralkodik a jelenlegi cseh parlamentben, a dinasztiának pedig sikerült az ellenreformációval teljesen katolicizálni a népet és megtartani a hatalmát Asztriában és Csehországban.

Hogy ezeknek a szörnyű folyamatoknak legális jogi érvényességet adjanak, és hogy Csehországot végleg hatásuk alá vonják, II. Ferdinánd 1620-tól 1627-ig kialakította az Új alkotmányt,³¹ amely azóta is a közjog alapja a cseh területeken. Szükségesnek tartotta, hogy a saját hasznára alakítson át néhány cikkelyt az ország régi alkotmányából; de ezt természetesen nem tehette meg legálisan, csupán az országgyűlés közvetítésével, viszont az alkotmánynak ezt a revízióját sohasem bocsátották az országgyűlés elé, a Habsburgok sohasem törődtek azzal az esküjükkel, hogy betartják az ország törvényeit, Ferdinánd ezeket a változásokat saját akaratából valósította meg. A módosítások amiket az alkotmányban tett, tehát illegális államcsúny jellegűek és alkotmányellenesek voltak. Fontos találmánya az új alkotmánynak a nyelvi kérdés. A német nyelv a bíróság előtt egyenrangúvá vált a cseh nyelvvel. Ennek a következményei iszonyatosak Csehországra és a bíróságokra nézve. A XVII. században ez az egyenlőség a német nyelv elsőlegességét jelentette, és a cseh nyelvet csak ritkán alkalmazták a bíróságon és az országgyűlésen.

A fehérhegyi csata után az új alkotmány újabb lépés volt a Habsburgok hatalmának a megerősítéséhez. Önkényes változtatás volt a kormányzati formában és centralizáció felé tett lépés. De alkotmányos szempontból nézve a cseh állam függetlenségének elve érintetlen maradt Csehország királya abszolútabb uralkodóvá vált, de Csehország királya maradt. A cseh állam még mindig létezett, az országgyűlés megőrizte régi alkotmányos

³¹ Új Alkotmány: Csehország területén kötelezővé tette a német nyelvet, és a Cseh- és Morvaországot a császár örökös tartományok sorába iktatta.

jogait, igaz hogy ezeket lecsökkentették, de lényegileg mégis megmaradtak. Szent Vencel országainak parlamentje még mindig alkotmányos szervezet maradt. Az 1620-as szörnyűség, amit az 1627-ig létrehozott új alkotmány követett, még nem jelzi Csehország függetlenségének megszűntetését.

A 30 éves háborúban, amely a cseh rendek felkélését követte, tetőztek Csehország szenvedései. Az ország, amely a háború kezdetekor 3 millió lakost számlált, 1648-ban a westfáliai³² béke megkötésekor már csak 800 ezer lakossal rendelkezett, kifosztották, lerombolták és lakatlanná tették! Nehéz erről képet alkotni. A háború a Habsburgok győzelmével végződött. Bohémia legjobb fiait, többek között Coméniust,³³ és a Cseh Testvérek Egységét elhagyták szövetségeseik, és arra kötelezték őket, hogy örök száműzetésben éljenek. II. Ferdinánd³⁴ utóda, III. Ferdinánd³⁵ szabadabban folytatta az üldözéseket; az elkobzásokat megnövelte és a legjobb cseheket hazájuk elhagyására kényszerítette.

A győztes Habsburgok egyszer s mindenkorra biztosítani akarták Csehországban hatalmukat, és ez remekül sikerült is nekik. Miután az országból szinte az egész ellenállásra képes népességet kiűzték, a Habsburgok a maradékot is megpróbálták kivégezni. Az összes cseh könyvet el akarták pusztítani, kegyetlenül üldözték a cseh hagyományok őrzőit, és minden bazafit; módszeresen meg akarták szüntetni a cseh civilizációt.

Ilyen feltételek mellett ezeket az erőfeszítéseket szükségszerűen siker koronázta 120 évvel az Új Alkotmány bevezetése után, amikor Mária Terézia³⁶ egy utolsó államcsínyt hajtott végre a cseh alkotmány ellen, a cseh nemzet alig létezett már, halottnak tűnt.

Ez volt tehát az első Habsburgok műve Csehországban. Lássuk most a harcuk második fázisát a csehek ellen.

³² Westfáliai béke: 1648. ez zárja le a 30 éves háborút. Eredménye: 1. A Habsburgok hatalmi helyzete Németországban megdőlt. Érvénybe lépett az ausburgi vallásbéke.

³³ Comenius XVI. században élt cseh tudós, főleg pedagógiai munkássága volt kiemelkedő

³⁴ II. Ferdinánd (Habsburg) 1619–1637) német–római császár, cseh és magyar király

³⁵ III. Ferdinánd (Habsburg) 1637–1657) német–római császár, cseh és magyar király

³⁶ Mária Terézia (1740–1780) Ausztria főhercgnője, Magyarország és Csehország királynője

III. Ferdinánd utódai tovább folytatták elődeik művét. A cseheket lefegyverezték, tehát csak jogilag kellett a dolgok állását szentesíteni. II. Ferdinánd új alkotmánya még meghagyta a cseh területek egységét, mint egy független nemzeti egységet. Ferdinánd utódainak viszont sikerült megfosztani a cseheket régi függetlenségüknek ettől az utolsó maradványától.

IV. Károly³⁷ a Pragmatica Sanctio³⁸-ban elkezdte a dinasztia-öröklődését biztosító intézkedéseket a cseh trónnal kapcsolatban. Ezek után Mária Terézia adta meg a kegyelemdöfést a cseh államnak.

Mária Terézia trónralépésével és II. József³⁹ uralkodásával a Habsburgok világi politikájának új fázisa kezdődött. A Habsburg-ház osztrák ága a spanyol ág kihalása⁴⁰ után erőfeszítéseket tett, hogy biztosítsa a spanyol örökséget. Ez nem sikerült. XIV. Lajos⁴¹ presztízse háttérbe szorította őket, fenyegette őket a török veszély, és az új porosz állam étvágya is. Ebben a helyzetben a Habsburgoknak fel kellett hagyniuk eddigi európai politikájukkal hogy kizárólag osztrák politikát folytassanak. Mária Terézia nem tarthatott igényt tovább arra, hogy saját akaratát kényszerítse Európára, csupán a saját trónját tudta védeni. Trónra léptekor az állami abszolútizmus csúcspontján állt, és a cseh rendeket szinte teljesen megsemmisítette, minden negérett arra, hogy a teljes centralizáció menjen végbe. Európa Mária Teréziának csupán abszolútisztikus—monarchikus és erősen centralizált példákkal szolgált. Mária Terézia és II. József tehát könnyen tehettek abszolútista központosító intézkedéseket, amelyeknek eredményeképpen Csehországot megfosztották állami függetlenségétől és ezt csendben, ellenkezés nélkül, általános közönbösség légkörében fogadták el a nagyhatalmak. Mária Terézia nem tett mást, csupán az eső Habsburgok művét tetőzte be és egészítette ki, csak siettette a cseh alkotmány lassú

³⁷ IV. Károly (Habsburg) 1711—1740 német—római császár és cseh király, III. Károly néven magyar király

³⁸ Pragmatica Sanctio: A Habsburgok dinasztikus örökléseit szabályozó házi törvény, az 1723. évi házitörvény a trónöröklési jogot kiterjesztette a Habsburg-ház nőágára is.

³⁹ II. József (Habsburg) (1780—1790) német—római császár, magyar király

⁴⁰ 1700-ban halt meg II. Károly spanyol király és ezzel halt ki a Habsburgok spanyol ága

⁴¹ XIV. Lajos Francia király (1643—1715)

hanyatlását, felidézve a felvilágosult abszolútizmus teóriáit. Azt hitte a centralizáció erősíti meg monarchiáját II. Frigyes⁴² támadásaival szemben. Látván hogy a porosz állam már ekkor egy központosított és bürokratikus gépezet volt, amelynek működése egyedül csak az államvezető akaratától függött, amelynek kezében minden katonai erő, gazdasági és pénzügyi szervezet összpontosult, Frigyes katonai sikereit is ennek a kormányzási rendnek tulajdonította. Elhatározta tehát, hogy követni fogja példáját és monarchiájából, vagyis jobban mondva a három államból egy központosított, uniformizált, homogén államot alkot.

1749-es elhatározó okmányában, melyet más intézkedések sora követett, Mária Terézia folytatta a Habsburg-ház munkáját. Az utolsó független adminisztratív pénzügyi, jogi autonóm intézményeket, szervezeteket teljesen megsemmisítette egyoldalú szerződéssel és teljesen önkényesen véget vetett a cseh állam létezésének.

Magyarország egész történelmi fejlődése során egészen más helyzetben volt. A török veszély, a nemzeti uralkodók megléte, és a nemzeti uralkodók viszonylag független uralkodása Erdélyben, a Habsburgok kötelezettsége, hogy a magyar feudális rendek érdekeit figyelembe vegyék, a magyarokat biztosította arról, hogy kedvezményezett helyzetbe kerüljenek, ami nemsokára hagyománnyá változott és ezzel elkerülhették Csehország sorsát.

A csehek, akik kétszer keltek fel, a trón ellenségei voltak, szinte teljesen megsemmisültek. Magyarország kapcsolata a Habsburg dinasztiával teljesen más volt, mint a cseheké és így az első osztrák—magyar dualizmus bázisa létrejöhetett. A valóságban a dualizmus, amely 1867-ben öltött hivatalos formát, ugyanúgy mint a centralizáció és Ciszlajtánia germanizációja, egy nagyon lassú és természetes fejlődés eredménye volt, amely a speciális történelmi körülményekből adódott.

Így a jelenlegi Osztrák—Magyar állam, vagyis annak dualista formája csupán logikailag és történelmileg szükségszerű eredménye egy fejlődésnek, a nagy igazságtalanságoknak, amik lassan-lassan a Habsburgok által vezetett politikai rendszerben teret nyertek. A népek, akik kezdetben hagyták jogaikat megcsónkítani, a türelmüknek a csapdájába estek, és soha nem tudták számonkérni az ellenük elkövetett visszaéléseket, végül a mai hely-

⁴² II. Frigyes porosz király (1740—1786)

zetbe sodródtak: germanizáció és centralizáció Ciszlajtániában, magyarizáció és centralizáció Transzlajtániában, a két elemnek, a németnek és a magyarnak az egyesülése a szlávok ellen és európai háború, amely sietteti a csehek pusztulását.

A Mária Terézia által kezdett reformokat nagy hévvel folytatta II. József. Hogy a monarchia centralizációja teljes legyen, II. József igyekezett a centralista bürokrácia segítségével a birodalom különböző nyelvű nemzetiségeiből csak és kizárólag németül beszélő népet létrehozni, és meg akarta semmisíteni azokat, akik megakadályozták, hogy akaratát direkt módon a népre rákényszerítse. Ezt a célt nemcsak ciszlajtániában, hanem a magyar területeken is el akarta érni. A Habsburgok közül ő volt az egyetlen, akit teljesen absztrakt elképzelések vezették a felvilágosult abszolútizmussal kapcsolatban, és inkább akarta szolgálni a népet, mint a dinasztia. Micsoda fatális véletlen! Ugyanennek a Habsburgnak nem voltak elleneséges érzelmei a csehekkel szemben, mivel missziójának tekintette népünket is boldoggá tenni, mégis minket tönkretéve próbálta megvalósítani tervét.

Szerencsére politikai intézkedései ellentétes hatást váltottak ki, mint amit ő várt. A francia forradalom⁴³ gondolatai kezdtek elterjedni Európában, és Ausztriába is behatoltak. Az individualista filozófia, amely felszabadította az egyéni öntudatot és lelkiismeretet, ezáltal direkt módon hatást gyakorolt a nemzetek életére és szabadságára. A feudális rendszerek bukása és a demokrácia felemelkedése megszentelte a polgárság és az elnyomott nemzetek jogait. Csehországban az enciklopédisták, Voltaire,⁴⁴ Rousseau⁴⁵ és Herder⁴⁶ tanai hamarosan nagyon népszerűek lettek és olyan cseh patriótákat állítottak előtérbe, akik nem veszítették el hitüket a nép jövőjében, és remélték, hogy felrázhatják a már egy százada halott nemzetet. II. József brutális reformintézkedései, az elnyomó szankciók

⁴³ Beneš itt az 1789-es ún. Nagy Francia Forradalomra gondol

⁴⁴ Voltaire Francois Marie Arouet a francia felvilágosodás nagy alakja (1694–1778)

⁴⁵ Rousseau Jean-Jaques a francia felvilágosodás nagy alakja (1694–1778)

⁴⁶ Herder, Johann Gottfried filozófus 1744–1803

amelyeket utóda II. Lipót⁴⁷ és I. Ferenc⁴⁸ vezetett be és Metternich⁴⁹ rendszere olyan reakciót tükröztek, amely a nemzeti felébredést váltotta ki.

Így érkezünk ahhoz a korhoz, amikor jelentős személyiségek (a cseh ébresztők) egy kis csoportja, elterjeszti az országban a dicső múlt megismerésének történetét, cseh könyveket írnak és a külföldi irodalom színéjévé lefordítják cseh nyelvre, és 70 év munka után sikerül valóban feltámasztaniuk a cseh nemzetet.

1848-ban a cseh nemzet a reneszánszát éli. Azonnal politikai harcba kezd. Szent Vencel trónjának régi függetlenségi eszméjétől vezetve; a nemzet jogainak elvére támaszkodva, a csehek részt vesznek a forradalmi mozgalmakban és igyekeznek hazájukat feltámasztani. Az összes cseh területnek alkotmányt követelnek. Ez az alkotmányjogi harcok kezdete.

b. A feltámadott nemzet politikai harcai

Eleinte a csehek és a csehországi németek együtt vettek részt Metternich abszolútizmusa elleni forradalmi harcban. De nemsokára a németek észrevették, hogy a cseh függetlenség következményeként ők kisebbségbe kerülnek. Összeült a híres frankfurti parlament⁵⁰ és a németek között elterjesztette azokat a gondolatokat, amikre manapság nem árt emlékezni, hogy jól megértsük a veszélyeket, amelyek a cseheket fenyegették az európai történelem minden jelentősebb periódusában.

1848-ban a német szemek Frankfurt felé fordultak, el voltak ragadtatva a szabadságtól és a nemzeti jogok gondolatától, és szenvedtek attól, hogy látták a Németország szétszabdaltságát. ezért ők az abszolútizmust, előnyben részesítették a különböző német államok kormányzásában. Céljuk az volt, hogy egyesítsenek minden németlakta országot a Balti-tengertől az Adriai-tengerig. A szabad németek ezt az új Németországot monarchikus berendezkedésűnek képzelték el, a radikálisok inkább köztársaságot akar-

⁴⁷ II. Lipót (1790–1792) német császár, magyar és cseh király

⁴⁸ I. Ferenc (1792–1835) osztrák császár, magyar és cseh király

⁴⁹ Metternich (1773–1853) osztrák államférfi és politikus, 1848-ig jelentős szerepe volt a Habsburg birodalom bel- és külpolitikájának alakításában.

⁵⁰ Frankfurti parlament: Az első német nemzetgyűlés, 1848. május 18-án ült össze, feladatának tekintette az új Németország létrehozását. 1849. március 28-án a parlament elfogadja a birodalmi alkotmányt.

tak. A további részletekben nem tudtak megegyezni. A mozgalom tágabb méreteket öltött, kiterjedt Ausztriára főleg Bécsre, ahol az abszolútizmus szigorúbb volt, mint bárhol máshol, és ahol következésképpen a forradalmi liberálisok nagyon könnyen fogadtak el ellene külső segítséget.

Napóleon bukása után⁵¹ a nemzetek jogaira hivatkozó gondolatok nem szűntek meg a közvélemény izgatásában; az egységes nemzetállamok gondolata, ami az Ausztriában végbement szláv reneszánsz alapját is képezi, még a német patrióták által terjesztett gondolat volt, és ugyanez ment végbe Görögországban, Belgiumban, Olaszországban. Így a németországi mozgalom pontosan megegyezett az általános európai helyzettel. Csakhogy ez az álom egy nagy Németországról eltűzött volt, mert azon elvek ellen tudott vona megvalósulni, amikből származott. Valójában a frankfurti pángermanisták az új, nagy Németországba minden országot be akartak sorolni, amelyek az 1815-ös bécsi kongresszus⁵² után a Német-Szövetségbe tartoztak. Olyan országokat is, amelyek történelmük és tradíciójuk alapján teljesen idegenek voltak Németországtól, és amelyeknek népessége nagyobb részben szláv vagy olasz volt. Nevezetesen Csehország, Morvaország, Szilézia, Carniola Littoral; nem beszélve Velencéről és Lombardiáról, amelyek olasz területek, és szintén arra törekedtek, hogy az olasz egységet megteremtsek. Ezeknek a területeknek a nem német lakossága nem lelkesedett a teuton álomért, és semmiáron sem akart összetartozni az új Németország német területeivel.

Ezek az abszorpciók próbálkozások, amelyek a frankfurti parlamentből indultak ki, okozták az első komoly konfliktusokat csehek és a csehországi németek között; ebben áll az 1848-as cseh harcok lényege és a rákövetkező évek harcai is. Szent Vencel koronáját beolvasztani a német egységbe, a csehek számára és a többi Ciszlajtán szláv számára is a vég kezdete lett volna. Mégsemmisültek volna nemzeti jogaik, mindazt elvesztették volna, amit megnyertek reneszánszuk által. Ez ellenkezett azokkal az elveikkel, amikből emancipációs törekvéseik kiindultak és a csehek éppen azoknak az elveknek a követelésével elleneztek a beolvasztást, amelyeket a

⁵¹ 1815: Waterloo

⁵² A bécsi kongresszus 38 kisebb-nagyobb német államból szervezte meg az ún. Német Szövetséget.

németek is emlegettek, és amelyeknek a pángermán egységet is meg kellett volna teremtenük.

A szabad németek összes ígéretei és a Frankfurter Ötvenek sem tudtak változtatni a csehek álláspontján, akik ellenérzéssel szemlélték a pángermán törekvéseket.⁵³ Másrészt a magyaroknak tetszettek a német célok, mert azok Cislajtániát a német egységhez kötötték volna, s ezzel teljesen elvágták volna azokat a szálakat, amelyek Magyarországot Ausztriához kötötték, a magyarok teljes szabadsága elkerülhetetlenül bekövetkezett volna.

Ez a helyzet félelmetes volt a csehek, az ausztriai szlávok és a magyarországi szlávok számára. Valójában ha ezek a tervek megvalósultak volna, a csehek és a déli szlávokat feláldozták volna Németországnak egy olyan liberalizmus nevében, melyre valójában nem számíthattak. Másrészt a szerbek, a horvátok, a románok és a két és fél millió szlovák — ők voltak a legfontosabbak a csehek számára — fel lettek volna áldozva a magyarok túlsúlyának, akik soha nem mutatták a legkevesebb toleranciát sem a többi Magyarországon élő nemzetiség irányában. Az alkotmányos és föderalista Ausztriában a szlávok süségyszerűen a többséget alkották volna, a német egységben és a független Magyarországon jognélküli, elnyomott kisebbség lettek volna, amely annak a romlásnak van szánva, amik egy fél évszázaddal előbb oly nehezen tudott elkerülni.

Így a cseh politika logikusan antinémet, antimagyar és osztrákbárát, dinasztiahű lett. A hatalommal bíró Ausztria lett a cseh politika érdeke annak ellenére, hogy a Habsburgok Ausztriája soha nem mutatott semmiféle figyelmet iránta, soha nem adott helyet követeléseinek, és amely hosszú századok alatt csak antiszláv politikát folytatott. Ausztria létéről volt tehát szó. Az abszolútista dinasztia a pángermán politikát veszélyesnek tartotta, egyszerre félt a liberálisok bátorságától, a német radikális köztársaságiaktól és Ausztria szétszakadásától, ami akkor következett volna be, ha a pángermán tervek sikerülnek. Ausztria nem fogadta el a német egységet, ha az nem Ausztria vezetésével születik meg. De egy szabad Németor-

⁵³ A frankfurter parlament meghívta a csehek is, hogy vegyenek részt a parlament munkájában, de a csehek elutasították mivel attól tartottak, hogy ezzel hozzájárulnak ahhoz, hogy Csehországot bekebelezzék a németek megszülető Német Birodalomba

szág ellenérzést váltott ki belőle, ahol rendek kormányzása sem érvényesülhetne már, és ahol Ausztria nem játszhatná az első szerepet.

Ezek között a körülmények között a dinasztiaának a szlávok mellé kellett volna állni. De nem tette meg, mert ez tradíciójának és egész múltbéli politikájának ellentmondott volna. A kormány habozott még, cselekvése határozatlan és kohézió nélküli volt. De a régi terveire ragaszkodott, egy nagy Németországot akartak Ausztria irányításával, amit a katolikus déli államok is támogatnának, az osztrák-ház minden áron részt akart venni az új Németország kialakításában, hogy porosz riválisával szemben az elsőséget biztosítsa magának. Ezért elhatározta, hogy elfojtja a száv mozgalmat, amely Ausztriának árthatott német barátai szemében. Valóban, egy olyan Ausztria, amelyben a szláv elem túlnyomó többséggel bírna, sohasem áhíthatná, hogy egy tiszta német állam élére állhasson.

Ezek voltak a dinasztia tervei, amelyek a kormányt először határozatlanságra, majd később a németek a szlávok elleni pártfogására indították. 1848. április 25-ére és 29-ére összehívta a választókat, hogy követeket válasszanak a frankfurti parlamentbe.

A cseheket ez nagyon irritálta. Nem akartak semmiképpen Németországhoz kapcsolódni. A viták a frankfurti parlamentről nagyon szenvedélyessé váltak, a csehek és a németek érdekeinek ellentétei nyíltan megmutakoztak. A csehek ehhez való viszonyulása Palacky⁵⁴ Ötvenek Bizottságához küldött leveléből világossá vált, amikor megkapta a meghívást, hogy vegyen részt az alkotmányozó gyűlést előkészítő munkálatokban. Ebben a levélben Palacky vitatja azt a német megállapítást, hogy Csehország mindig Németországhoz tartozott. Németország és Csehország viszonya mindig uralkodók közötti viszony volt, és sohasem alárendelt viszony. A parlament erőfeszítései Ausztria függetlensége ellen irányultak és ezzel a szláv nemzetek létét is fenyegették. Ezek után Palacky minden fent említett érvet elmondott, amely a cseheket arra kényszerítette, hogy tartózkodjanak az új Németország kialakításában való részvételtől. Ebben a levélben benne van az összes Ausztriában élő szláv 1848-as politikai programja, Palacky híres és gyakran idézett mondata foglalja ezt össze: „Hogya az osztrák állam már nem létezne régóta, akkor Európa érdekében és az egész emberiség érdekében kötelesek lennénk azon dolgozni, hogy megal-

⁵⁴ Palacky, Frantisek cseh történész, államférfi (1798–1876)

kuljon.” Később, amikor Palacky látta, hogy a csehek teljesen ki vannak szolgáltatva a Habsburgok által a németeknek, ezt a mondatot egy másik híres kijelentéssel erősítette meg: „Előbb élünk Ausztriánál és megszűnté után is létezni fogunk”

Ez a politikai periódus a cseheknél az utolsó próbálkozás arra, hogy a koronával megbékéljenek. A Habsburgok egyre többször árulták el a cseheket mindenféle lelkiismeretfurdalás nélkül feláldozták őket a németeknek és az egoista dinasztikus törekvéseiknek.

Látván, hogy egyelőre lehetetlen egy nagy Németország létrehozása az ő hegemoniájuk alatt, visszahúzódtak a színről és új harcra kezdtek. Az alkotmány kialakítására irányuló hiábavaló próbálkozások után újra visszatértek az abszolútizmushoz, amely 1860-ig tartott, és két a Ferdinánd által a XVII. században alkalmazott eljárást újra érvényesítették a csehekkel szemben. A katonai pusztítások Ferenc Józsefet⁵⁵ arra készítették, hogy alkotmányt bocsásson ki népei számára. 1860-ban az októberi diplomában⁵⁶ megígérte, hogy a federalizmus alapján álló alkotmányos rendszert fog kialakítani. A csehek kénytelenek voltak a független és egységes Csehország reményéről lemondani, és hogy az államuk az osztrák tartományokhoz csupán az uralkodó személyével legyen hozzákötve, minimális programként olyan alkotmányt követeltek, amelyben a birodalom különböző vidékei, különösen a cseh területek elég széles autonómiát élveznének. Egyszóval föderatív alapokon nyugvó Ausztriát akartak, anélkül, hogy a legfőbb céljukról lemondtak volna: országuk teljes függetlenségéről. De az 1861 februárjában⁵⁷ kibocsátott alkotmány lényegében centralizációs volt; és ráadásul választási rendszere minimálisra próbálta szűkíteni a szláv elemet a monarchiában. A dinasztia történelmi célját követve saját vezeté-

⁵⁵ Ferenc József (1848–1916) osztrák császár, cseh és magyar király

⁵⁶ Októberi diploma: 1860. október 20-án adták ki Ferenc József császár aláírásával. Ebben az uralkodó helyre állítja a helyi képviselőket, azaz Magyarországon az országgyűlést, a Lajrán túl pedig az 1848 előtt funkcionáló rendgyűléseket. De a birodalom legfontosabb dolgai (pénz- és hitelig, állami költségvetés, közlekedés stc.) a birodalmi tanács hatáskörébe tartoztak.

⁵⁷ 1861 februárjában bocsátja ki Ferenc József az ún. februári pátenst, ez a birodalmi centralizációt erősítette a tartományok hátrányaira. A februári pátenst az osztrák pogárság igényeinek, birodalmi centralizációs és egyben alkotmányos törekvéseinek felelt meg.

sével akarta létrehozni a nagy Németországot, és ez a program a szlávok megsemmisítését követelte.

A sadovai vereség⁵⁸ sem változtatta meg ezt a politikai célkitűzést. Sadova után sem akart a bécsi udvar lemondani hegemoniájáról a német államokban, és arra gondolt, el fog jönni a revans ideje. De mivel a háború és a belső harcok által eléggé le volt gyengülve, az utolsó Habsburgnak engedményeket kellett tennie a magyaroknak. 1867-ben hozzájárult, hogy a monarchiát két centralista államra osszák. Ez egyébként az utolsó és elkerülhetetlen szakasza volt a már régóta tartó történelmi folyamatnak. Ez a kombináció Ferenc József és a magyarok számára előnyös volt, megkönnyítette a szlávok feletti uralmat. Az ausztriai szlávok ki voltak szolgáltatva a németeknek, a magyarországi szlávok pedig a magyaroknak. Divide et impera (Oszd meg és uralkodj), mindig ez volt a bécsi kormány jelszava.

Ekkor a harc újra megindult a csehek és Bécs között. A német állam porosz hegemoniával történt megvalósulása gondolkodóba ejtette az osztrák kormányt. Arra gondolt, hogy módosítsa politikáját, más orientációt keresen. 1871-ben Ferenc József tárgyalásokat kezdett a csehekkel; ünnepélyesen megígérte, hogy teljesíti kívánságaikat. Úgy tűnt, hogy egy új korszak kezdődik az osztrák politikában.

De a szlávok ellenségei, a németek és a magyarok ezen politika ellen foglaltak állást.

Berlin közbelépett, és a magyarok nyíltan kijelentették, hogy sohasem tolerálnák a cseh autonómiát, ami a szlovákok feletti uralmuk szempontjából veszélyes lehet.

A Habsburgok még egy alkalommal elárulták a cseheket. Mivel a csehek elégedetlenkedtek, kétszer is Csehországba küldték Koller admirálist, hogy idomítsa be a cseheket, aki halomra gyilkoltatott, börtönbe záratott és mindenféle üldöztetésnek tett ki minket.

Az utóbbi harminc évben a csehek új politikai taktikát választottak: ahelyett, hogy nyílt lázadásba kezdtek volna, csendben készülődtek a szebb jövőre. Gazdasági fejlődésükön és politikai befolyásuk növelésén dolgoztak; lassanként elfoglalták a fontosabb helyeket az államigazgatásban,

⁵⁸ Sadovai csata, vagy másképpen königgrätzi csata 1866. július 3. az osztrákok verséget szenvedtek a poroszoktól.

sikerült új nyelvhasználati és iskolai jogokat megszerezniük: megerősítették helyi autonómiájukat, javították a közoktatást. Nagy sikereket értek el ebben az emancipációs folyamatban. Ugyanakkor nagy elszántsággal harcoltak a német és magyar törekvésekkel szemben, amelyek minden monarchián belüli átszervezést meg akartak akadályozni. Ismerjük ezen harcok részleteit és szükségtelen emlékeztetni a bécsi és a budapesti parlamentre, amelyek a szláv obstrukció következtében sohasem tudtak rendszeresen működni.

Az abszolútista rendszer a Lajta két oldalán lényegében ugyan azzal a brutalitással folytatta működését. Ez az abszolútizmus volt a kapocs a magyar ügy és a német ügy között. Amikor a háború kirobbant, teljes harcban voltunk. Politikai pártjaink sohasem mondtak le régi nemzeti programjukról, és mihielyt az első ágyúlövést Belgrádra leadták, egyetlen szólam futott végig minden cseh területen: «Ez a háború végre fel kell, hogy szabadítson minket a Habsburgok, a németek és a magyarok igája alól».

Ez a belső helyzet, amely sorsszerűen dobta Ausztriát ebbe a háborúba. Ausztria sohasem fogadta el igazán a föderalista programot. A fennálló rendszer nem tarthatott már tovább a szlávok erősödő ellenállása miatt, amely egyre több hatalmat tudott magáénak. Mindenképpen meg kellett törni az ellenállást. Ezen felül az 1870-es háború⁵⁹ befolyásolta a monarchia külpolitikáját. Bismarck⁶⁰ hatékonyan utasította vissza Ausztria megfosztását német területeitől. Így indirekt módon, de feltétlenül igyekezett megvalósítani a pángermán tervet Ausztria—Magyarország egészének megnyerésével. Előre látta, hogy el fognak érkezni azok az idők, amikor az állam a belső helyzete arra fogja kényszeríteni két vezető nemzetét, hogy a poroszok támogatását keresse, és végül karjaiba vesse magát. Hogy tervének sikerét még jobban biztosítsa, Ausztria figyelmét Balkán felé fordította, új jugoszláv területeket juttatva neki,⁶¹ és felhívta figyelmét a szaloniki útra. Ausztria a szláv népesség növekedésével észrevette, hogy belső helyzete még instabillabbá válik, és elhatározta, hogy mindenáron

⁵⁹ 1870—1871. Porosz—francia háború, amely nagy francia vereséggel végződött.

⁶⁰ Bismarck (1815—1898) porosz államférfi, a német egység egyik létrehozója, 1871—1890 között mint kancellár, a német kül- és belpolitika meghatározó egyénisége.

⁶¹ Itt Beneš valószínűleg Bosznia—Hercegovina 1908-as annexiójára gondolt

dinasztikus imperialista politikáját fogja folytatni, nem adva fel annak német és magyar jellegét; elhatározta, hogy a saját hagyományait fogja követni, de egyszer csak észrevette, hogy kénytelen elfogadni a porosz hegemoniát. Ausztria a német Drang nach Osten⁶² élcsapata lett, az ő kormánya készítette elő és robbantotta ki a jelenlegi katasztrófát.

Íme a fő bűnös: Ausztria—Magyarország.

⁶² Drang nach Osten: Terjeszkedés Kelet felé, a német külpolitikai doktrína összefoglalása egy mondatban.